

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ З ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ**

**ПРОТИДІЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЗЛОЧИНАМ,
ПОВ'ЯЗАНИМ З МІЖНАРОДНИМ УСИНОВЛЕННЯМ УКРАЇНСЬКИХ
ДІТЕЙ**

Науково-методичні рекомендації

Харків – 2015

УДК [351.74:347.633] (477) (076)
ББК 767.9 (4Укр) 308.14я7+67.9 (4Укр) 61131я7
П83

*Схвалено на засіданні науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ
« » вересня 2015 р., протокол № ---*

Укладачі:

Гайчук В.А. – начальник відділу Укрбюро Інтерполу ГУМВС України в Харківській області, полковник міліції

Малиновська Т.М. – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник міліції

У науково-методичних рекомендаціях розглянуті склади злочинів які вчиняються при міждержавному усиновленні, а також досліджено правове регулювання захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення. Проаналізована діяльність органів на які покладено нагляд та контроль за умовами проживання і виховання усиновлених дітей іноземними громадянами, визначені проблемні питання нагляду та контролю за умовами виховання і проживання усиновленої дитини в зарубіжних країнах. На підставі проведеного дослідження авторами запропоновані напрями удосконалення захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення.

Для практичних працівників органів внутрішніх справ, науковців, ад'юнктів, курсантів і студентів ВНЗ МВС України та інших навчальних закладів юридичного спрямування.

Протидія органами внутрішніх справ України злочинам, пов'язаним з міжнародним усиновленням українських дітей: наук.-метод. рек. / Укл. Гайчук В.А., Малиновська Т.М. – Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ. – 2015. – 61 с.

УДК [351.74:347.633] (477) (076)
ББК 767.9 (4Укр) 308.14я7+67.9 (4Укр) 61131я7

З М І С Т

ВСТУП	4
1. Злочини які вчиняються при міждержавному усиновленні	5
2. Правове регулювання захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення	13
3. Діяльність органів на які покладено нагляд та контроль за умовами проживання і виховання усиновлених дітей іноземними громадянами	28
4. Нагляд та контроль за умовами виховання і проживання усиновленої дитини в зарубіжних країнах	41
5. Проблемні питання правового регулювання контролю та нагляду при здійсненні міждержавного усиновлення	45
6. Напрями удосконалення захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Одним з основних завдань, які стоять перед державами світу на сучасному етапі їх розвитку є запровадження дієвого механізму захисту прав людини. Складність реалізації такого завдання зумовлена тим, що права людини знаходяться в різних сферах та поширюються на різні категорії спільнот, а це, в свою чергу, потребує створення для них окремого правового механізму захисту їх прав. Особливо це стосується дітей, які в силу свого психоемоційного розвитку не спроможні захистити себе самотійно, тому держави мають приділяти значну увагу саме захисту прав дитини. Діти є найбільш уразливими тоді, коли позбавлені батьківської опіки та піклування, і вирішуючи питання про їх усиновлення, особливо при міждержавному усиновленні, держави повинні докладати усіх зусиль, аби створити і забезпечити функціонування уніфікованих національних механізмів захисту прав дитини.

Функцію захисту прав та інтересів дітей у міждержавному усиновленні міжнародне право покладає на державу походження дитини та державу, в якій проживають усиновлювачі. Незважаючи на те, що протягом останніх років в Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості усиновлень за участю іноземців, міждержавне усиновлення все ще залишається важливою з точки зору кількісних показників формою влаштування дітей у сім'ї.

Безумовно, що у центрі уваги мають бути найкращі інтереси кожної дитини, що є головним принципом розвитку національної системи захисту й охорони дитинства. Відтоді, коли українські діти почали усиновлюватися іноземцями, в Україні не стихає, а час від часу і загострюється, дискусія на тему того, чи забезпечуються права дитини, усиновленої іноземними громадянами, чи є корупційні діяння у сфері міждержавного усиновлення, чи існує бізнес, пов'язаний з усиновленням, і т. ін.

На підставі цього наша тема набуває доцільності як з наукової, так і практичної точок зору

1. Злочини які вчиняються при міждержавному усиновленні

Захист прав дітей, і насамперед їх найуразливішої категорії –дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є одним серед пріоритетних завдань нашої держави. Створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї є однією з основних засад державної політики щодо соціального захисту дітей зазначеної категорії. До можливих форм передачі дитини на виховання в сім'ю належить і міждержавне усиновлення.

Міждержавне усиновлення є самостійним інститутом міжнародного приватного права, головним завданням якого є надання дітям, що залишились без батьківського піклування, сімейних умов та довгоочікуваних батьків. Тобто, міждержавне усиновлення є підставою для виникнення сімейних відносин як юридичного акту за участю іноземного громадянина.

Відповідно до п. «б» ст. 21 Конвенції про права дитини: «Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи всиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони визнають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим».

У цьому випадку мається на увазі, якщо існує альтернативний шанс залишитися дитині в країні походження або, як останній шанс, який усе ж таки вигідний для дитини – це усиновлення її іноземцем і поселення в його сім'ю, де вона одержить виховання і утримання, то їх, безумовно, треба використовувати.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземними громадянами провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

Усиновлення здійснюється виключно в інтересах дитини та якщо єдиний або обидва батьки якої: 1) померли; 2) невідомі; 3) позбавлені батьківських

прав; 4) визнані в судовому порядку недієздатними, безвісно відсутніми; 5) чи оголошені померлими; 6) дали згоду на усиновлення в письмовій формі; 7) понад шість місяців не проживають разом з дитиною та без поважних причин не беруть участі в її вихованні та утриманні, не виявляють щодо дитини батьківської уваги і турботи.

Переважає право серед інших іноземних громадян на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають іноземні громадяни країн, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 30.12.2014 року, усиновлена 2101 дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, з них: громадянами України – 1582 дітей, іноземними громадянами – 519 дітей. В порівнянні з минулими роками – протягом 2011 року іноземні громадяни усиновили 979 дітей, у 2012 році – 806 дітей, у 2013 році – 674 дитини¹.

Завдяки розвитку національної системи сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, кількість іноземних усиновлень щороку скорочується приблизно на 20%. Зменшення обсягів міждержавного усиновлення пов'язане, зокрема, із заборонаю для іноземців всиновляти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у віці до п'яти років (за винятком дітей із тяжкими вадами здоров'я); не можуть бути усиновителями іноземні громадяни, які не перебувають у шлюбі тощо.

На даний час на обліку в Міністерстві соціальної політики України перебуває 306 іноземних кандидатів в усиновлювачі. З них: 163 сім'ї бажають усиновити дитину віком старше 12 років (з них 157 сімей із США)².

¹ Статистичні данні з офіційного сайту Посольства України в Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usa.mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/adoption>

² Бути чи не бути міжнародному усиновленню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/buti-chi-ne-buti-mizhnarodnomu-usinovlenniyu-_.html

Географія проживання усиновлених дітей – громадян України досить широка. За межами України проживає 21,6 тис. усиновлених дітей з числа сиріт та позбавлених батьківського піклування (у т.ч.: у США – 8,2 тис., в Італії – 6,2 тис., в Іспанії – 3,1 тис., у Франції – 1,3 тис., в Ізраїлі – 907 дітей).

Так зване «повне» усиновлення, на яке зорієнтоване чинне законодавство України, передбачає створення для дитини іншого родинного середовища. Закономірним у більшості випадків є прагнення усиновлювачів до того, щоб ніхто, у тому числі й сам усиновлений, не знали, що усиновлювачі не є його рідними батьками. Тому закон закріплює право на таємницю усиновлення і передбачає ряд заходів, які її забезпечують.

Стаття 226 Сімейного кодексу України гарантує особі право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. Особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку; пошук ними дитини для усиновлення; подання заяви про усиновлення; розгляд справи про усиновлення; здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), зобов'язані не розголошувати її, зокрема й тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним.

Усиновлена дитина також має право на таємницю факту її усиновлення, в тому числі й від неї самої. Лише по досягненні чотирнадцяти років вона має право на одержання інформації щодо свого усиновлення. Якщо усиновлюється дитина, яка не досягла семи років, посадові особи при виявленні її згоди на усиновлення зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини (ст. 227 Сімейного кодексу України).

Усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам. Крім цього, він має право вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття.

Отже, законодавство виділяє два види таємниці усиновлення: від дитини та від інших сторонніх осіб.

Відомості про усиновлення видаються судом лише зі згоди усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду в зв'язку з цивільним чи кримінальним провадженням, що знаходиться на їх розгляді. Для охорони інтересів осіб, які усиновлені, та усиновлювачів закон не лише передбачає заходи, які забезпечують збереження таємниці, але й встановлює відповідальність за її розголошення.

Так відповідно до статті 168 Кримінального кодексу України розголошення таємниці усиновлення всупереч волі усиновлювача карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років. Те саме діяння, вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення стали відомі по службі чи роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Суспільна небезпечність даного злочину, полягає в тому, що його вчинення може призвести до родинних конфліктів, до розриву сімейних відносин, спричинити серйозну моральну травму усиновленому.

Безпосереднім **об'єктом злочину** є інтереси сім'ї та усиновлених.

Предметом злочину є інформація про факт усиновлення, яка становить сімейну таємницю. Отже, не є предметом цього злочину інформація про усиновлення, яка не є таємною взагалі, наприклад, якщо сім'я не робить із цього таємниці і сама вільно всім розповідає про це. Стаття 226 Сімейного кодексу України розкриває зміст права на таємницю: особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для

усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення.

Потерпілим від злочину є як усиновитель, так і усиновлений.

Об'єктивна сторона злочину полягає у незаконному розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя. Під **розголошенням таємниці усиновлення** потрібно розуміти будь-які дії чи бездіяльність винної особи, спрямовані на протиправне розкриття конфіденційної інформації щодо усиновлення шляхом її поширення будь-яким способом серед осіб, котрим завідомо для винної особи не було відомо про факт усиновлення (незалежно від того, чи знає дитина про факт усиновлення). Таке поширення може полягати у повідомленні вищевказаної інформації конкретній особі (у тому числі самій усиновленій особі, якщо їй невідомо про факт усиновлення) або багатьом особам.

Обов'язковою умовою притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за ст. 168 Кримінального кодексу України є розголошення таємниці усиновлення **всупереч волі усиновителя**. Та обставина, що усиновленій особі було відомо про факт усиновлення (наприклад, коли усиновлення відбулося за згодою дитини відповідно до положень ст. 218 Сімейного кодексу України), не звільняє від кримінальної відповідальності за ст. 168 Кримінального кодексу України.

За конструкцією цей злочин є формальним і вважається закінченим з моменту розголошення відомостей, що становлять таємницю усиновлення, всупереч волі усиновителя, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єкт злочину загальний. **Суб'єктивна сторона** злочину характеризується прямим умислом.

У ч. 2 ст. 168 Кримінального кодексу України вказані кваліфікуючі ознаки злочину, які полягають у: 1) вчиненні його службовою особою або

працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі; 2) спричиненні тяжких наслідків.

Такими особами, наприклад, можуть бути: судді, секретарі суддів, працівники органів опіки і піклування, органів реєстрації актів цивільного стану, місцевих державних адміністрацій, медичні працівники: лікарі та інший персонал, яким на підставі виконання професійних обов'язків стало відомо про факт усиновлення (удочеріння) дитини.

Тяжкі наслідки у контексті ч. 2 ст. 168 Кримінального кодексу України є оціночною категорією, їх наявність має визначатися у кожному конкретному випадку. Тяжкі наслідки цього злочину можуть полягати в самогубстві дитини, втечі останньої від усиновителя, порушенні психіки дитини, розпаді сім'ї тощо. При цьому склад цього кваліфікованого виду злочину є матеріальним і вважається закінченим з моменту настання певних суспільно небезпечних наслідків.

Необхідно зазначити, що законодавством більшості розвинених країн, зокрема європейських, таємниця усиновлення не охороняється законом. З урахуванням цього, ст. 285 Сімейного кодексу України встановлює обмеження прав іноземця на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України. Так, усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним.

Слід зауважити, що необхідність захисту прав та інтересів дітей, яких усиновляють іноземці, вимагає особливого підходу до самої процедури усиновлення та її учасників.

Кожна держава висуває різні вимоги щодо оформлення документів, необхідних для усиновлення, самої процедури усиновлення, а також механізмів захисту прав дитини після усиновлення.

На території України правові норми різних галузей права встановлюють заборону щодо здійснення посередницької, комерційної, незаконної посередницької діяльності щодо усиновлення дітей – громадян України іноземцями. Зокрема, ст. 216 Сімейного кодексу України, зазначає, посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців забороняється.

Заборона посередницької діяльності встановлюється й Кримінальним кодексом України, а саме статтею 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)».

Незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк. Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Суспільна небезпечність даного злочину полягає в тому, що він завдає шкоду суспільним відносинам, що забезпечують нормальний розвиток і виховання неповнолітніх дітей. Крім того, в окремих випадках цей злочин може спричинити шкоду здоров'ю, життю, іншим благам усиновителів та усиновлених.

Об'єктивну сторону цього злочину утворюють: 1) незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення (удочеріння) дитини; 2) інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини; 3) незаконні дії щодо передачі її під опіку (піклування); 4) незаконні дії щодо передачі дитини на виховання в сім'ю громадян. Незаконними такі дії будуть у випадку, якщо вони вчинені з порушенням положень Сімейного кодексу України (глави 18, 19).

Передача дитини на виховання в сім'ю громадян передбачає передачу дитини-сироти або дитини, яка позбавлена батьківського піклування до прийомної сім'ї, або до дитячого будинку сімейного типу, який створений за погодженням з органами опіки і піклування.

Посередницька діяльність щодо усиновлення (удочеріння), передбачає сприяння у будь-якому виді усиновленню (удочерінню) або передачі дитини під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян тощо. При цьому винна особа виконує в інтересах однієї зі сторін і певні дії, наприклад, сприяє в оформленні документів на усиновлення (удочеріння), розшукує батьків усиновленого для отримання від них згоди на усиновлення. Інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян можуть полягати, наприклад, в такому: ведення обліку дітей, що підлягають усиновленню, з метою його подальшого використання, примушування дитини до згоди на усиновлення, підроблення документів тощо. **Даний злочин має формальний склад** і буде вважатися закінченим з моменту здійснення однієї із зазначених дій.

Суб'єктивна сторона злочину— прямий умисел. Мотиви злочину для кваліфікації значення не мають.

Суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 169 Кримінального кодексу України визнається будь-яка фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

У частині 2 ст. 169 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за кваліфіковані види даного злочину: а) вчинення злочину щодо кількох дітей; б) повторно; в) за попередньою змовою групою осіб; г) із використанням службового становища; ґ) спричинення тяжких наслідків.

Кваліфікація діянь за ч. 2 ст. 169 Кримінального кодексу України за ознакою використання службового становища матиме місце у випадках, коли службова особа використовує своє службове становище для вчинення незаконних посередницьких дій щодо усиновлення (удочеріння), передачі дитини під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян.

За наявності вчинення вказаних дій, працівникам правоохоронних органів необхідно додатково кваліфікувати їх за частинами 2 або 3 ст. 364 Кримінального кодексу України, як зловживання владою або службовим становищем.

Під тяжкими наслідками даного злочину слід розуміти самогубство потерпілого, його психічний розлад, отримання інвалідності, необережне позбавлення життя тощо. За наявності необхідних підстав спричинення вказаних наслідків може отримувати самостійну кваліфікацію. У зв'язку з тим, що норма, яка розглядається, є бланкетною, при аналізі об'єктивної сторони конкретного злочину необхідно встановити які саме закони і нормативні акти були порушені особою³.

2. Правове регулювання захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення

Питання реалізації прав дитини під час здійснення процесу міждержавного усиновлення в сучасному світі дедалі більше набувають глобального характеру. У їх вирішенні основоположне місце посідають загальновизнані принципи та норми міжнародного права, які містяться в універсальних правових приписах, характеризуються стабільністю та стійкістю до різних умов.

Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямовує зусилля державних органів на першочергове забезпечення гармонізації міжнародних стандартів дотримання прав та свобод людини та національних правових норм у сфері усиновлення.

Для всебічного аналізу розвитку міжнародних стандартів у галузі усиновлення міжнародні акти за ступенем деталізації закріплених у них універсальних принципів можна поділити на ті, що:

³ Передусім слід звернутися до глав 18 і 19 Сімейного кодексу України та Конвенції про права дитини, яка була ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.

- визначають правовий статус дитини у сфері міждержавного усиновлення;
- регламентують загальні процедурні питання міждержавного усиновлення;
- регулюють окремі питання, які виникають на певних етапах міждержавного усиновлення.

Перша група робить важливий внесок у розвиток міжнародних стандартів у сфері усиновлення, закладаючи основу для їх формування, підкреслює всесвітнє занепокоєння добробутом дітей.

Міжнародний документ, в якому ставилася проблема прав дитини є **Женевська декларація 1924 р.**, яка проголошувала необхідність дорослих забезпечити дитину «найкращим, що їй може дати людство». Зазначена Декларація не є досконалим документом з точки зору юридичної техніки, оскільки вона викладена у формі гасла, не розглядає дитину як суб'єкта правовідносин і взагалі лише торкається проблем прав дітей, фактично не розглядаючи питання усиновлення дітей іноземцями. Однак значення цього документа важко переоцінити, бо саме Женевська декларація заклала основи для формування міжнародних стандартів у сфері прав дитини.

Наступним міжнародним документом, який проголосив права дитини, є **Загальна декларація прав людини 1948 р.**, із прийняттям якої міжнародне співтовариство отримало загальний стандарт правового становища особи, яким держави повинні керуватися у своїй діяльності. У ній вперше зафіксовані основи захисту прав дітей.

Значним кроком уперед у розвитку універсальних стандартів прав дитини та прообразом для майбутніх нормативних актів у сфері усиновлення стало прийняття **Декларації прав дитини 1959 р.**, у якій закріплено принцип, згідно з яким діти мають право на «особливий захист», який повинен здійснюватися з огляду на її найкращі інтереси. Важливо, що термін «інтереси дитини» та необхідність їх забезпечення вперше застосовано в Декларації. У зазначеному

акті знайшло вираження положення щодо недопустимості расової, релігійної або іншої дискримінації. Важливе значення має закріплення в Декларації принципу недопущення торгівлі дітьми в будь-якій сфері, який має безпосереднє відношення до міждержавного усиновлення.

У **Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права** та **Міжнародному пакті про громадянські та політичні права** 1966 р. містяться спеціальні статті щодо заборони дискримінації дітей за ознакою раси, кольору шкіри тощо, яка сприяла забезпеченню та захисту прав дитини з боку держав на основі рівності та справедливості. Продовженням розвитку міжнародних стандартів у сфері усиновлення стали положення **Декларації ООН про соціальні та правові принципи стосовно захисту і благополуччя дітей** 1986 р, які визначили орієнтири поліпшення благополуччя дітей та стали основою під час розроблення актів національного законодавства. Серед міжнародних принципів отримали визнання наступні положення у сфері усиновлення: передача на усиновлення з урахуванням найкращих інтересів дитини (ст. 5); збереження індивідуальності дитини, а саме право дитини на збереження імені та громадянства після усиновлення (статті 8, 9); участь у процесі усиновлення усиновлювачів та по можливості власних батьків дитини та самої дитини (ст. 12); здійснення компетентними органами контролю за забезпеченням благополуччя дитини (ст. 12); альтернативність (крайній захід) всиновлення іноземцями (ст. 17); встановлення політики та прийняття законів щодо заборони викрадення дітей та інших дій з метою їх незаконної передачі (ст. 19).

Ще одним актом універсального характеру стала **Конвенція про права дитини** 1989 р., яка остаточно на міжнародному рівні закріпила положення щодо дотримання прав і інтересів дитини. Зокрема, у Конвенції міститься стандарт права дитини на індивідуальність, виражений у статтях 7, 8 Конвенції: дитина має бути зареєстрована відразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це

можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування; дитина має право на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки. У ч. 2 ст. 8 міститься гарантія забезпечення проголошеного права, яке полягає в обов'язку держав-учасниць у наданні необхідної допомоги і захисту для найшвидшого відновлення індивідуальності дитини. Особливу увагу слід приділити принципу альтернативності (крайнього заходу) усиновлення іноземцями, який закріплений у ст. 21 б Конвенції. Відповідно до нього, усиновлення в іншій державі повинно розглядатися як крайній захід догляду за дитиною у випадках, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання чи усиновлення; а також якщо забезпечення відповідного догляду в країні походження дитини є неможливим⁴.

Друга група міжнародних стандартів детально регламентує матеріальні приписи у сфері національного та міждержавного усиновлення, удосконалюючи зміст міжнародних стандартів у цій сфері. Найбільш важливий міжнародний акт у сфері усиновлення – **Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р.** У її основу покладені основні принципи, встановлені в Конвенції ООН про права дитини та Декларації ООН про соціальні та правові принципи, які стосуються захисту та благополуччя дітей під час міждержавного усиновлення. Визначаючи поняття міждержавного усиновлення, цей міжнародний документ закріплює: принцип забезпечення інтересів усиновленої дитини при дотриманні її основних прав, визнаних міжнародним правом; принцип відсутності будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри тощо; принцип вільного вираження думки дитини та її врахування відповідно до віку та зрілості дитини; принцип забезпечення безпеки дитини від викрадення, торгівлі чи нелегального ввезення/вивезення.

Істотне значення має принцип субсидіарності, який полягає в необхідності вживати з боку держави заходи, спрямовані на збереження сімей

⁴Із двох зазначених умов у ст. 283 Сімейного кодексу України закріплена тільки перша.

чи пошук можливостей для усиновлення дитини всередині держави. При цьому дане положення не суперечить визначенню міжнародного усиновлення як одного із способів покращання добробуту дитини та процвітання сім'ї. Такий принцип не тотожний стандарту альтернативності (крайнього заходу) всиновлення іноземцями, оскільки встановлює, що для здійснення міждержавного усиновлення обов'язково, щоб усі можливості щодо усиновлення дитини чи догляду за нею в державі походження були вичерпані. Із контексту Конвенції випливає, що здійснення міждержавного усиновлення як крайнього заходу призводить до необґрунтованої затримки у пошуках сім'ї для дитини за кордоном. Вищевказані принципи не можна визначити як протилежні, бо принцип субсидіарності заохочує усиновлення дитини у країні її народження, а тому має провідне становище між крайнім заходом всиновлення іноземцями та невизначеним пріоритетним становищем серед усіх способів влаштування дитини у сім'ю. Важливе значення має закріплення в зазначеному міжнародному акті принципу надання згоди дитини на усиновлення за наявності встановлених умов: урахування віку та ступеня зрілості дитини, поінформованість дитини про правові наслідки усиновлення; добровільність згоди, належна юридична форма згоди, переконання в тому, що згода не є наслідком винагороди чи будь-якої компенсації. Стаття 32 Конвенції містить заборону безпідставного фінансового чи іншого збагачення як результату професійної діяльності з організації усиновлення, не виключаючи можливість оплати необхідних витрат, гонорарів осіб, які беруть участь в організації усиновлення. Крім того, діяльність повинна здійснюватися організаціями та приватними особами, які пройшли акредитацію та відповідають визначеним у Конвенції вимогам.

Європейська конвенція з усиновлення дітей (переглянута) 2008 р., ратифікована Верховною Радою України 15.02.2011, стала новим важливим кроком у правовому регулюванні усиновлення дітей іноземцями. Цей міжнародний документ встановлює основні правила у межах процесу

міждержавного усиновлення. Відповідно до ст. 18 Конвенції держави-учасниці зберігають за собою право приймати положення, більш сприятливі для усиновленої дитини, тобто у випадку, коли вітчизняне законодавство містить норми, які відрізняються від положень Конвенції, але є кращими для дитини, котра усиновлюється іноземцями, це не вважається порушенням норм зазначеного документа. Безперечно важливим та прогресивним положенням Конвенції є встановлення імперативної вимоги щодо закріплення в законодавствах держав-учасниць необхідності отримання згоди дитини на усиновлення з урахуванням її рівня розвитку та віку, який не повинен перевищувати 14-ти років. До умов такої згоди Конвенція відносить поінформованість дитини про наслідки її згоди, вільність надання згоди, встановлена правова форма, письмова форма згоди, реалізація яких робить можливим здійснення дитиною функцію нагляду в реалізації своїх прав. Важливо зазначити, що Європейська конвенція про усиновлення дітей врегульовує актуальні питання, пов'язані з доступом до інформації та розкриттям даних про усиновлення, усиновлювачів, батьків дитини.

До третьої групи нормативно-правових актів, що регулюють окремі питання, які виникають на певних етапах міждержавного усиновлення необхідно віднести **Віденську конвенцію про консульські зносини 1963 р.** в якій зазначено, що консульські установи можуть надавати інформацію про іноземне право судам держави перебування. Тому якщо суду необхідно з'ясувати дані про право певної країни, він може звернутися до консульської установи іноземної держави, консульський округ якої охоплює територію юрисдикції суду. У тому випадку, якщо консульська установа відповідної держави на території країни відсутня, суд може звернутись до дипломатичного представництва. Окрім того, суди України можуть звертатися до української дипломатичної чи консульської установи закордоном або до Міністерства закордонних справ з метою з'ясування змісту іноземного права.

Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р., надає можливість запровадити заходи, які забезпечують широке визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною, гарантувати права доступу батьків до дитини, що є нормальним наслідком права на опіку, забезпечувати належне вирішення проблем, що виникають у випадках, коли дітей неправомірно переміщають через державний кордон, а також запровадити механізми для поновлення опіки над дітьми у випадках її свавільного припинення, що сприятиме посиленню захисту дітей, та встановленню правового співробітництва між компетентними органами Договірних Держав.

Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р., цілями якої є забезпечення негайного повернення дітей до держав їхнього постійного місця проживання та захист від шкідливих наслідків їх незаконного переміщення до інших держав або незаконного утримування.

Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р., яка визначає процесуальні заходи, що мають вживатися державами для сприяння здійсненню прав дітей при розгляді судом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, визначення місця проживання дитини і доступу, – з метою найкращого врахування думки та інтересів дитини.

В Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р., зокрема, визначено термін «батьківська відповідальність», під яким розуміються повноваження, що впливають з батьківських чи будь-яких аналогічних відносин, які визначають права, обов'язки та представництво стосовно особи чи майна дитини батьків, опікунів або інших законних представників. Також у ній зазначається, що набуття або припинення батьківської відповідальності в силу закону, без втручання

судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини.

Конвенція визначає: обсяг повноважень державних органів стосовно вжиття заходів із захисту дитини, які є необхідними у конкретному випадку; право яким керуються держави при вирішенні питань, пов'язаних із захистом дитини і її майна дитини; порядок виконання заходів, спрямованих на захист дитини і її майна тощо.

Конвенція наголошує на необхідності підтримки прав дітей, надання їм процесуальних прав та полегшення застосування ними цих прав при розгляді справи, що їх стосується, зокрема, право бути поінформованими та висловлювати свою думку під час розгляду справи.

Серед інших можливих процесуальних прав Конвенція передбачає надання дитині права клопотати про отримання допомоги від відповідної обраної ним особи у висловленні своєї думки та про призначення окремого представника, у відповідних випадках – адвоката; призначення свого представника; здійснення деяких або всіх прав сторони у процесі.

Крім того, положення Конвенції деталізують роль і розширюють можливості суду при розгляді справ у випадках, коли необхідно захистити права дитини. Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення суд має визначити, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і у разі потреби одержати додаткову інформацію. Крім того, суд має пересвідчитися в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію, у деяких випадках проконсультувати її безпосередньо або через відповідні служби у справах дітей, якщо це вочевидь не суперечить інтересам дитини, надати можливість дитині висловити свою думку, і головне, приділити належну увагу цій думці.

Модельний закон про додаткові гарантії соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки 1998 р. визначає, що, органи державної влади сприяють дітям-сиротам і дітям, які залишилися без

піклування батьків, у реалізації їхніх прав і законних інтересів за допомогою надання їм безкоштовної кваліфікованої юридичної допомоги.

Конвенція про контакт з дітьми 2003 р., дозволяє вирішувати комплекс питань пов'язаних з реалізацією права на контакт. Відповідно до положень Конвенції кожна Договірна Держава передбачає запобіжні заходи та гарантії для забезпечення виконання рішення та для забезпечення повернення дитини чи запобігання її неналежному переміщенню й сприяє їх використанню.

Важливість цієї Конвенції полягає також в тому, що вона є юридичною підставою для забезпечення визнання та виконання іноземних рішень про контакт, ухвалених в інших Договірних Державах. Для України це важливо, оскільки стаття 390 Цивільного процесуального кодексу України обумовлює визнання чи виконання іноземного рішення існуванням міжнародного договору. Якщо дитину не повернуто після закінчення періоду транскордонного контакту, то компетентні органи забезпечують негайне повернення дитини, застосовуючи, де це є можливим, відповідні положення міжнародних документів, внутрішнього законодавства та, де це є доцільним, запобіжні заходи й гарантії.

З огляду на інтернаціональний характер самої проблеми, в національному законодавстві кожної держави віддзеркалюються міжнародні стандарти вирішення питань усиновлення. Значна увага цій проблемі приділяється і в нашій державі. Починаючи з Основного Закону в Україні прийняті та діють багато законодавчих актів, які регулюють процес усиновлення.

Конституція України, яка гарантує рівність у правах дітей незалежно від походження, а також від того, народилися вони в шлюбі чи ні. Утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на державу.

Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015, що визначає Національну поліцію України як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини,

протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Національна поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського.

В статті 41 цього закону зазначений такий захід, як «поліцейське піклування», що може здійснюватися до неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, та у подальшому, передання її батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування.

Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 визначає освітні можливості для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації. Так, у п.1 та п.2 ст. 37 зазначається, що «для дітей, які не мають необхідних умов для виховання і навчання в сім'ї, створюються загальноосвітні школи-інтернати; «для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, створюються школи-інтернати, дитячі будинки, в тому числі сімейного типу, з повним державним утриманням».

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 регулює правові основи діяльності органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, на які покладається здійснення соціального захисту та профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 згідно якому держава має здійснювати захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо. Важливо, що Закон містить спеціальну статтю 32 «Захист дитини від незаконного переміщення», відповідно до якої, «у порядку, встановленому законодавством України та відповідними міжнародними договорами, держава вживає заходів для боротьби з незаконним

переміщенням, вивезенням та неповерненням дітей з-за кордону, їх викраденням, торгівлею та контрабандою ними».

Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992. Відповідно до ст. 23 закону, інформація про особу – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження, одержання інформації щодо усиновлення. Стаття 2 Закону визначає захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства.

Відповідно до статті 69 **Закону України «Про міжнародне приватне право»** від 23.06.2005 усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Якщо усиновлювач – подружжя, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу. Здатність особи бути усиновлювачем та правові наслідки усиновлення визначаються відповідно до особистого закону усиновлювача, а нагляд та облік усиновлених дітей здійснюються відповідно до особистого закону дитини.

Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009, серед інших, відмічає, що одним із напрямів Програми є приведення у відповідність із міжнародними договорами України процедури усиновлення іноземцями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечення ефективного контролю за захистом прав та інтересів дітей, усиновлених іноземцями.

Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо особливостей усиновлення окремих категорій дітей» від 19.05.2011, розширено перелік осіб, які не мають права на усиновлення. Такого права позбавлені особи без громадянства; особи, які перебувають у шлюбі з тими, хто не може бути усиновлювачем; та особи, які самі потребують постійного стороннього догляду.

До Сімейного кодексу України внесено норму, відповідно до якої іноземці можуть усиновляти дітей, які є громадянами України, лише після досягнення ними 5-річного віку; при усиновленні іноземцями всіх рідних братів і сестер в одну сім'ю скасовано обмеження у вигляді обов'язкового річного перебування всіх цих дітей на обліку, як це вимагалось раніше. За Законом достатньо, щоб зазначений термін був витриманий стосовно одного з дітей. Крім того, таке усиновлення (тобто до досягнення дитиною п'яти років, за умови, що вона перебуває на обліку більше року) є можливим у випадку, якщо іноземець, раніше вже усиновив брата чи сестру такої дитини.

Іноземцям, бажаючим усиновити братів або сестер раніше усиновленої ними дитини, надається інформація про усіх рідних братів і сестер такої дитини, які перебувають на централізованому обліку. При цьому встановлено, що громадянам України, які проживають за межами України, надається інформація про дітей, які перебувають на централізованому обліку, незалежно від віку дітей та строку їх перебування на такому обліку.

Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984, містить норму про адміністративну відповідальність посадових осіб, які порушили порядок або строки подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків, для централізованого обліку у вигляді штрафу, проте це лише одне із правопорушень, яке може бути вчинене у цій сфері (ст. 184-2).

Захист від найбільш небезпечних порушень прав неповнолітніх забезпечує **Кримінальний кодекс України** від 05.04.2001. Він містить, як вже

зазначалося, ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» і ст. 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)», якими передбачена кримінальна відповідальність за злочини, вчинені під час проведення процедури усиновлення, за будь-яку незаконну посередницьку діяльність щодо усиновлення дітей, передачі їх під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю.

У Кримінальному кодексі України визначаються види злочинів, які пов'язані із жорстоким поводженням з дітьми, зокрема, умисне вбивство дітей; доведення дітей до самогубства; нанесення тілесних ушкоджень; побої та мордування; катування; незаконне позбавлення волі або викрадення дитини тощо.

Сімейний кодекс України від 10.01.2002 визначає, засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Зокрема, в ньому визначено, що усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя, що потребує особливої уваги судів до розгляду справ про усиновлення, неухильного додержання норм матеріального і процесуального права при їх вирішенні, належної підготовки цих справ до судового розгляду та повного, всебічного й об'єктивного з'ясування обставин справи під час судового розгляду справи. Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених главою 18 цього кодексу.

Цивільний Кодекс України від 16.01.2003, визначає, що порушення таємниці усиновлення є порушенням особистих прав, які не підлягають відновленню. Недопущення порушення особистих прав як усиновлювача, так і усиновленої особи, здійснюється шляхом забезпечення таємниці усиновлення (ст. 301).

Відповідно до ч. 1 ст. 253 **Цивільного процесуального кодексу України** від 18.03.2004, заінтересованою особою у справах про усиновлення є орган опіки та піклування, а у справах, провадження в яких відкрито за заявами іноземців, – уповноважений орган виконавчої влади. Згідно зі ст. 27¹ ЦПК суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Згідно з ч. 3 ст. 252 ЦПК до заяви про усиновлення дитини іноземцями, крім документів, що додаються до заяви про усиновлення в загальному порядку, додається висновок компетентного органу відповідної держави про умови їхнього життя і можливість бути усиновлювачами, дозвіл компетентного органу відповідної держави на в'їзд усиновленої дитини на постійне проживання на територію цієї держави, зобов'язання усиновлювача, оформлене в нотаріальному порядку, про надання представникам дипломатичної установи України за кордоном інформації про усиновлену дитину та можливість спілкування з дитиною.

Положення ч. 2 ст. 45 ЦПК визначає, що прокурор може здійснювати представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати своє представництво на будь-якій стадії цивільного процесу, стосується і справ про усиновлення. Таким сприянням може бути залучення прокурора відповідно до ст. 45 ЦПК до участі у справі про усиновлення для надання висновку, про що роз'яснюється у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» (зі змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 19 грудня 2008 р. № 20).

Серед підзаконних актів, які містять окремі положення, що стосуються міжнародного усиновлення дітей слід виділити наступні:

- 1) Указ Президента України «Про Консульський статут України» від 02.04.1994 № 127/94;
- 2) Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 11.07.2005 № 1086;
- 3) Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей» від 04.05.2007 № 376;
- 4) Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24.05.2011 № 597;
- 5) Указ Президента України «Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини» від 11.08.2011 № 811;
- 6) Постанову Кабінету Міністрів України «Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми» від 25.09.1999 № 1768;
- 7) Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України» від 23.04.2003 № 569;
- 8) Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 № 616;
- 9) Постанову Кабінету Міністрів України «Про Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 № 866;
- 10) Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 № 905;
- 11) Наказ МВС, СБУ, ДМС, Генпрокуратури, Держприкордону, ДПА «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними

органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2;

12) Наказ МЗС України «Про затвердження Правилами ведення закордонними дипломатичними установами України консульського обліку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном, та дітей - громадян України, усиновлених іноземцями або громадянами України, які постійно проживають за кордоном» від 17.11.2011 № 337;

13) Наказ Мінсоцполітики України «Про порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ» від 17.11.2011 № 445 тощо.

Отже, на сьогодні в Україні створена достатня нормативна база, яка забезпечує правове регулювання процедури усиновлення як на національному, так і на міжнародному рівнях, а також визначає окремі державні органи та установи, які повинні здійснювати контроль у зазначеній сфері.

3. Діяльність органів на які покладено нагляд та контроль за умовами проживання і виховання усиновлених дітей іноземними громадянами

Аналіз міжнародних та національних нормативних джерел дає підстави стверджувати, що контроль за умовами проживання та виховання усиновлених за кордон дітей-громадян України здійснюється у відповідності з законодавством України, законодавством держави, громадянами якої є усиновлювачі або на території якого постійно проживають усиновлювачі, – особи без громадянства, міжнародними договорами, учасницею яких є Україна.

Українське законодавство досить ґрунтовно зобов'язує державні органи та посадових осіб відповідно до їх компетенції допомагати дитині реалізовувати та захищати свої права та інтереси.

Відповідно до **Положення про Міністерство соціальної політики України** від 17.07 2015 № 423 основними завданнями є: формування банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також про кандидатів в усиновлювачі, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів; виконувати контрольно-наглядові функції щодо захисту прав, свобод та інтересів дітей, їх усиновлення; надавати іноземцям та громадянам України, які проживають за межами України, - кандидатам в усиновлювачі – інформацію про дітей, що можуть бути усиновлені, вести облік кандидатів в усиновлювачі та дітей, усиновлених ними; направляти кандидатів в усиновлювачі до органу опіки та піклування для організації знайомства з дитиною за місцем її проживання; проводить моніторинг та узагальнює результати здійснення заходів щодо оздоровлення і відпочинку дітей за кордоном; створює та веде Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення і відпочинку, сприяє розвитку мережі таких закладів.

Оскільки міждержавне усиновлення є суспільно значущим, діти-сироти, в основному, не мають законних представників, їхні інтереси може захистити лише держава в особі відповідних органів. Саме тому процедура усиновлення, обтяженого іноземним елементом, здійснюється лише в **судовому порядку**.

Розгляд справ про усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, здійснюється в порядку окремого провадження. Норма про підсудність зазначеної категорії справ є конкретизованою щодо суб'єкта усиновлення і визначає підсудність без альтернативи.

Під час підготовки справи за цією категорією до розгляду суддею вирішується питання про участь в ній заінтересованих осіб: відповідного органу опіки та піклування, а за заявою іноземних громадян – уповноваженого органу виконавчої влади.

Документи усиновлювачів, які є громадянами інших держав, мають бути у встановленому законодавством порядку легалізовані, якщо інше не

встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі документи повинні бути перекладені українською мовою, а переклад має бути засвідчений нотаріально.

Усиновлення вважається здійсненим з дня набрання законної сили рішенням суду. Для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення, а у справах про усиновлення дітей іноземцями – також до уповноваженого органу виконавчої влади.

Особливість справ про усиновлення дітей іноземними громадянами полягає у тому, що на відміну від інших цивільних справ, їх предметом є встановлення усиновлення, що, по суті, є вирішенням долі дитини. Також особливість даної категорії справ полягає в дотриманні заявниками обов'язкової досудової процедури, яка складається із звернення до Міністерства соціальної політики України, органу опіки і піклування, дитячого будинку, в якому утримується дитина, та отримання від цих установ відповідних документів, які є передумовою для звернення до суду та доказами.

На підставі рішень суду, рішень консульських установ чи дипломатичних представництв України про усиновлення дитини **Міністерство закордонних справ** реєструє усиновлених дітей, які проживають за межами України. Форма реєстру затверджується Міністерством закордонних справ.

Міністерство закордонних справ України забезпечує громадянам України, зокрема неповнолітнім, можливість користуватися у повному обсязі правами, наданими їм законодавством держави перебування, та міжнародним правом. На консульські служби міністерства покладено надзвичайно відповідальні функції здійснення контролю за додержанням прав українських дітей, усиновлених іноземцями.

Нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей, які проживають за межами України, забезпечується Міністерством закордонних справ шляхом здійснення таких заходів:

- проведення співбесіди з усиновлювачами під час взяття на консульський облік усиновленої дитини;
- відвідування родини усиновлювачів та усиновлених дітей, за результатами якого складається акт, що затверджується керівником консульської установи чи дипломатичного представництва України;
- проведення аналізу отриманих звітів про умови виховання і стан здоров'я усиновлених дітей, що надійшли від усиновлювачів;
- проведення аналізу отриманої інформації про умови виховання і стан здоров'я усиновленої дитини, що надійшла від компетентного органу країни проживання;
- спілкування за допомогою засобів зв'язку з усиновлювачами та усиновленою дитиною щодо умов виховання і стану здоров'я усиновленої дитини, за результатами якого складається акт, що затверджується керівником консульської установи чи дипломатичного представництва.

Під час взяття на консульський облік усиновленої дитини відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України надають усиновителям зразок звіту про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини, який подається усиновителями, і графік подання звітів усиновителями до досягнення дитиною 18 років.

Звіти усиновлювачів про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини зберігаються у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України протягом 3 років після досягнення дитиною 18 років, після чого знищуються із складенням відповідного акта.

Консульська установа чи дипломатичне представництво України, яким стало відомо про факт порушення прав усиновленої дитини, вживають заходів до захисту її прав.

У разі коли не вдається усунути причини, що призводять до порушення прав дитини, консульська установа чи дипломатичне представництво України за місцем проживання усиновленої дитини в межах своїх повноважень сприяє вирішенню питання про скасування усиновлення або визнання його недійсним.

Після чого відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України сприяє поверненню дитини в Україну.

Подальше влаштування такої дитини здійснює **служба у справах дітей** за місцем походження дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Служби у справах дітей є основним координуючим органом, що займається питаннями влаштування дітей на місцях. Відповідно до ст.12 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 №2342-IV ця діяльність включає такі напрямки:

- визначення статусу дітей – у тому числі майнового, збір усіх довідок та документів;
- робота з потенційними батьками на етапі створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу;
- рейди по районах спільно з соціальними службами та відповідними органами внутрішніх справ для роботи з кризовими сім'ями;
- оформлення клопотання щодо переведення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на інші форми влаштування;
- здійснення контролю за умовами влаштування і утримання дітей даної категорії ;
- здійснення моніторингу діяльності стосовно дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;
- забезпечення створення і ведення банку даних дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Поряд із відомостями про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, щодо місця їхнього перебування

або потреби термінового влаштування, банк даних містить інформацію про осіб, які бажають взяти на виховання у сім'ю дітей, позбавлених батьківського піклування: потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів.

Захищаючи права і свободи неповнолітніх, компетентні органи держави та їх представники реалізують у сукупності соціальну, правозахисну і правоохоронну функції держави.

Провідне місце у правозахисній функції щодо захисту прав дитини займають **органи внутрішніх справ України**.

Згідно ст.5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 №20/95, уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ займаються питаннями безпритульних дітей, проблемними сім'ями, позбавленням опіки, співпрацюють зі службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді; виявляють батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; виявляють дітей, яких було підкинато, або які заблукали, або залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади; викликають дітей, їх батьків (усиновлювачів) або опікунів (піклувальників), а також інших осіб у справах та інших матеріалах про правопорушення і у разі ухилення без поважних причин від явки за викликом – піддавати їх приводу; виявляють, ведуть облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; складають протоколи про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків (усиновлювачів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язки щодо виховання і навчання дітей, інформують відповідні служби у справах дітей; повідомлять органам опіки та піклування за місцем перебування дитини про відомий факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків.

У випадку міжнародного усиовлення зачіпаються інтереси декількох осіб, які є громадянами різних держав, або осіб, які проживають на території

різних держав. У праві цих держав можуть закріплюватись різні, навіть протилежні, погляди на усиновлення. Ці розбіжності зумовлюються насамперед різними цілями, що поставлені перед інститутом усиновлення у цих державах. Функцію захисту прав та інтересів дітей у міждержавному усиновленні міжнародне право покладає на державу походження дитини та державу, в якій проживають усиновлювачі. Іноземці, які стоять на обліку та бажають усиновити українську дитину, ретельно перевіряються **Національним бюро Інтерполу** на предмет компрометуючої інформації про наявність судимостей, стан здоров'я та фінансове становище.

Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) представляє Україну в Інтерполі та є центром координації взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних країн щодо ведення боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни. Повноваження Укрбюро Інтерполу покладаються на Міністерство внутрішніх справ, в рамках якого створюється робочий апарат Бюро.

Робота Укрбюро Інтерполу здійснюється у безпосередній відповідності з вимогами постанови Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 №220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу»; наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок направлення представника Національного центрального бюро Інтерполу у представництво до Міжнародної організації кримінальної поліції - Інтерпол» від 17.10.2014 №1088. Порядок використання правоохоронними органами України можливостей НЦБ Інтерполу в Україні для співробітництва з Генеральним секретаріатом Інтерполу та правоохоронними органами зарубіжних держав під час діяльності, пов'язаної з попередженням, розкриттям та розслідуванням злочинів, що мають транснаціональний характер або виходять за межі України, визначаються Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та

розслідуванні злочинів, затвердженою спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України (нині – Держприкордонслужби), Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997№3/1/2/5/2/2.

Фахівці Інтерполу у злочинах проти дітей зосереджують увагу на наступних аспектах:

- попередження усиновлення дітей особами, які знаходяться у міжнародному розшуку;
- підготовки та надсилання запитів за кордон стосовно осіб які приймають учать при усиновленні (перекладачі, юристи)та безпосередньо іноземних усиновлювачів;
- комерційна експлуатація та торгівля дітьми;
- сексуальні злочини та дитяча порнографія;
- ведення банку даних порнографічних зображень неповнолітніх⁵;
- тяжкі злочини проти дітей;
- представляють всесвітній форум фахівців, які мають справи з цим типом злочинів.

Інтерпол вживає заходів у різних регіонах світу з метою гарантування того, що офіцери правоохоронних служб розуміють потребу оперативно діяти на сигнали про перебування дітей у небезпеці і рятувати їх від зловживань. Остаточним наслідком роботи, розпочатої Інтерполом, повинно бути те, що держави-учасниці зрозуміють потребу обміну і розподілу інформації з даних питань і видаватимуть «Зелені попередження» (картки) на злочинців, які пересуваються різними країнами і можуть скоювати такі злочини.

⁵ Метою запровадження банку даних порнографічних зображень неповнолітніх є допомога правоохоронним органам різних держав у ідентифікації неповнолітніх, яких використовували під час створення дитячої порнографії, а також виявлення та припинення злочинів, пов'язаних з систематичною сексуальною експлуатацією дітей.

Національні кордони все більше та більше не можуть повністю запобігати злочинній діяльності, і ефективний міжнародний поліцейський зв'язок став важливішим, ніж будь-коли. Одна з основних функцій Інтерполу полягає в забезпеченні можливості всесвітній поліції обмінюватися інформацією надійно та швидко. Організація розвила свою глобальну поліцейську систему комунікацій, названу 1-24/7, з метою розподілу надзвичайної інформації щодо злочинців і злочинних дій. Цей інструмент здійснення закону призначений для того, щоб допомогти поліції йти на крок уперед від міжнародної злочинності та є ключовим для поліцейської співпраці.

Оскільки злочинці та злочинні організації звичайно обертаються у багаторазовій взаємодії, система 1-24/7 може істотно змінювати шляхи спільної співпраці влади. Частини окремо незв'язаної інформації можуть використовуватися для створення загальної картини і вирішення проблем міжнаціонального кримінального розшуку.

Використовуючи 1-24/7, Інтерпол через Національне центральне бюро може знайти та одержати відомості, подвійно перевірені, протягом секунд, користуючись прямим доступом до баз даних, які містять інформацію щодо підозрюваних терористів, розшукуваних осіб, відбитків пальців, ДНК профілів, загублених, вкрадених або підроблених туристичних документів, що ідентифікують осіб та інші термінові дані. Ці багаторазові ресурси забезпечують поліцію миттєвим доступом до потенційно важливої інформації, у такий спосіб полегшуючи проведення кримінального розшуку.

Правозахисну діяльність щодо неповнолітніх здійснюють також **органи прокуратури**, як територіальні, так і спеціалізовані. У складі Головного управління Генеральної прокуратури України функціонує відділ захисту прав і свобод дітей, який відповідає за здійснення правозахисної діяльності щодо дітей, запобігання правопорушенням, бездоглядності та безпритульності, захист майнових, житлових, соціальних та інших прав; законність тримання

неповнолітніх у спеціальних установах. Відповідні підрозділи створено в прокуратурах обласного рівня.

Діяльність прокуратури у напрямку реалізації державної політики щодо неповнолітніх носить водночас і правозахисний, і правоохоронний характер, виходячи з того, що забезпечення прав і свобод неповнолітніх нерозривно пов'язано із запобіганням як підлітковій злочинності, так і з вчиненням злочинів стосовно самих неповнолітніх.

Важливою складовою правозахисної діяльності прокуратури є реагування на факти бездіяльності персоналу інтернатних установ щодо оформлення документів, які підтверджують права дітей на майно і соціальні виплати, зокрема, на пенсійне забезпечення у зв'язку із втратою годувальника. Вони забезпечують нагляд за дотриманням службами у справах дітей, органами опіки і піклування, іншими компетентними органами управління і контролю законодавства щодо усиновлення.

Продовженням наглядової діяльності у сфері усиновлення є участь прокурора у розгляді питань щодо **усиновлення в судовому порядку**. Це особливо стосується питань усиновлення неповнолітніх громадян України іноземцями, пов'язане з вивезенням усиновлених дітей з України. Представницька правозахисна діяльність прокурора у цій сфері проявляється також в ініціюванні перегляду незаконних і необґрунтованих судових рішень з питань усиновлення, а також скасування усиновлення за рішенням суду у разі порушення усиновителем прав дитини після усиновлення.

Нагляд за додержанням консульськими установами прав неповнолітніх громадян України, усиновлених іноземцями, покладено на підрозділ Генеральної прокуратури, який здійснює організацію міжнародних зв'язків прокуратури.

Що ж стосується значення діяльності органів прокуратури у сфері захист прав і свобод дітей, то зауважимо – така діяльність носить комплексний надвідомчий характер, і здійснюється лише в межах дії правового поля, маючи

на меті забезпечення реалізації прав і свобод дітей, гарантованих їм Конституцією України, міжнародними документами, законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Важливе місце нагляду та контролю з питань захисту прав українських дітей, які усиновлені іноземними громадянами належить **Уповноваженому з прав дитини в Україні.**

Відповідно до Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини від 11.08.2011 № 811, до функцій Уповноваженого з прав дитини віднесено: постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, дотримання прав дітей, усиновлених іноземцями, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини; внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини.

Уповноважений відповідно до покладених на нього завдань має право:

- брати у встановленому порядку участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;
- відвідувати в установленому порядку спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, в яких перебувають діти, у тому числі місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи виконання покарань, психіатричні заклади, спеціальні навчально-виховні установи, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію про умови їх тримання;
- звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого;

- одержувати в установленому порядку від державних підприємств, установ, організацій необхідні інформацію, документи і матеріали, у тому числі з обмеженим доступом, з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;
- залучати в разі потреби в установленому порядку до опрацювання окремих питань представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також експертів, учених та фахівців, у тому числі на договірній основі;
- брати в установленому порядку участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;
- звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини;
- вивчати в установленому порядку стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах;
- взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

Для надання консультативної допомоги Уповноваженому створена і діє Громадська консультативна рада з питань захисту прав дитини на правах робочої групи Адміністрації Президента України. До складу Громадської консультативної ради увійшли 40 міжнародних та всеукраїнських громадських організацій, що працюють в інтересах дітей. У роботі Ради беруть активну участь представники всіх релігійних конфесій України.

З моменту запровадження посади Уповноваженого налагоджена тісна співпраця з **Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні**, мета якого діяти в інтересах дітей в залежності від їх потреб і без будь-якої дискримінації. При цьому важливо відзначити, що до цього часу ЮНІСЕФ є головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у важких умовах. Значимість ролі ЮНІСЕФ як провідника інтересів міжнародного

співтовариства по впровадженню в усіх країнах світу положень Конвенції ООН про права дитини проявляється, перш за все, в широкій пропаганді необхідності захисту прав і охорони законних інтересів неповнолітніх дітей і мобілізації ресурсів на покращення їх становища.

Серед інших сфер співробітництва, сьогодні наладжена взаємодія ЮНІСЕФ з Міністерством соціальної політики України, зокрема в розробці державних стандартів щодо соціального супроводу сімей, в яких батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, малозабезпеченість, безробіття тощо), не можуть належним чином утримувати та доглядати за дитиною, а також надання допомоги дітям, батьки яких є трудовими мігрантами, соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; здійснення соціального супроводу сімей з дітьми та одиноких матерів, які мають намір залишити дитину в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я.

Міністерство соціальної політики та представництво ЮНІСЕФ будують свої стосунки у постійному пошуку найбільш ефективних шляхів співпраці з тих питань, вирішення яких є актуальним для України. Особливий інтерес викликає створення правових інституцій з метою захисту прав і законних інтересів дітей (ювенальна юстиція); захист дітей від насильства та жорстокого поводження; залучення дітей до обговорення національних та місцевих стратегій щодо дітей; розвиток системи моніторингу дотримання прав дітей; зміцнення партнерства із засобами масової інформації в інтересах дітей тощо.

З метою запобігання ранньому соціальному сирітству та формування засад відповідального батьківства ЮНІСЕФ активно співпрацює з Представництвом благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні (проект «Розробка методичної бази на підтримку попередження відмов від дітей в ранньому віці у Центрах матері і дитини та пологових будинках»). Продовжуються партнерські відносини з Представництвом міжнародної організації праці (ILO – IPEC) щодо викоренення найгірших форм праці дітей,

Представництвом міжнародної організації ЕКРАТ International та Міжнародним жіночим правозахисним центром «ЛаСтрада – Україна» з реалізації програм щодо запобігання комерційної сексуальної експлуатації дітей, Благодійним фондом «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІДу» в Україні тощо.

4. Нагляд та контроль за умовами виховання і проживання усиновленої дитини в зарубіжних країнах

Національне законодавство зарубіжних країн, містить чимало застережень і обмежень щодо міжнародного усиновлення. Досвід європейських країн передбачає різні механізми подолання сирітства в своїх національних державах, проте майже кожна країна, залучаючи зарубіжний досвід, адаптує його до своїх реалій.

Міжнародною практикою розроблено три підходи до регулювання цього питання: 1) усиновлення за участю іноземного елемента регулюється особистим законом усиновлювача (Австрія, Германія, Швейцарія); 2) усиновлення регулюється законом усиновленого (Велика Британія, Білорусь). У Великій Британії наказ про усиновлення видається судом, а усиновлення регулюється внутрішнім англійським правом; 3) регулювання відносин з усиновлення здійснюється особистим законом усиновлювача з органічним застосуванням особистого закону усиновленого (Франція, Норвегія, Швеція, Фінляндія, країни Латинської Америки). Чіткі стандарти щодо міждержавного усиновлення розроблені в Ірландії, де передбачено: а) здатність громадянина гарантувати безпеку дитині впродовж її дитинства; б) здатність забезпечити дитині сімейне життя, яке сприятиме її фізичному, емоційному, соціальному, освітньому, культурному і духовному розвитку; в) здатність забезпечити середовище, в якому будуть цінуватися оригінальна національність, раса, культура, мова та релігія дитини; г) здатність зрозуміти, що дитина усиновлена в іншій країні і це впливатиме на розвиток її особистості як у дитинстві, так і пізніше. У Сполучених Штатах Америки усиновлення здебільшого регулюється законодавчими актами окремих штатів. У більшості з них вимагається, щоб

пара, яка усиновляє дитину, була одруженою і приймала дитину спільно. Натомість, в окремих штатах дозволяється усиновляти дитину батькам-одинакам, представникам нетрадиційних шлюбів. У Франції усиновлення визнається лише після подачі вимоги до суду за місцем проживання усиновлювача і запису в реєстрі французького громадянського стану. До цього дитина не вважається усиновленою. В Італії усиновлена дитина може отримати дозвіл на в'їзд за умови, якщо вона неповнолітня і має статус покинутої. За законодавством Ізраїлю, усиновлена дитина після в'їзду в країну вважається законною дитиною батьків-усиновлювачів, отримує дозвіл на постійне проживання і користується всіма правами. Усиновлювач-батько вважається тут названим батьком, а усиновлювачка-мати - названою матір'ю.

Специфіка національного законодавства різних країн, відсутність належної уніфікації породжує чимало колізій в регулюванні відносин у сфері усиновлення. Особливо важливим аспектом міжнародного усиновлення є вирішення питань щодо нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями.

Чинним законодавством Австрії, Великобританії, Ірану, Республіки Хорватія, США не передбачено здійснення як нагляду чи контролю за усиновленими дітьми, так і звітування перед кимсь про умови проживання та виховання усиновленої дитини.

Проте більшість держав визнають за свій обов'язок запровадження заходів контролю за умовами виховання та утримання усиновлених дітей-іноземців.

Наприклад, контроль за вихованням усиновлених дітей в Бельгії здійснюють органи соціального захисту та, частково, посередницькі організації. Водночас існує певна кількість бельгійських родин, як правило фламандських, які усиновили українських дітей без допомоги посередницьких організацій. Це створює певні труднощі в отриманні річних звітів про виховання усиновлених дітей, перевірі консульським працівником умов їхнього проживання, оскільки точну адресу батьків інколи необхідно встановлювати через поліцію

(наприклад, у разі зміни місця проживання), яка розглядає подібні звернення як втручання в приватне життя громадян. Тому усиновлення дітей за допомогою посередницьких організацій, які обов'язково впродовж місяця мають повідомляти відповідні органи про прибуття такої дитини і щорічно звітувати про її виховання, на думку працівників посольства України в Бельгії, є оптимальним.

В Греції відповідними органами захисту сім'ї кожної периферії (згідно з місцевим територіальним розподілом до кожної периферії входить декілька номів-областей) обов'язково здійснюється нагляд за дітьми, громадянами інших держав, яких усиновили громадяни Греції. Проте результати такого нагляду не розголошуються і їх можливо отримати лише за офіційним письмовим зверненням компетентного органу держави походження дитини.

Контроль за умовами проживання в іспанських сім'ях усиновлених дітей здійснює Генеральне управління з питань дитинства. При цьому повноваження щодо здійснення контролю за умовами проживання та виховання усиновлених дітей можуть за погодженням з державними органами (генеральними управліннями з питань дитинства) передаватися недержавним установам – Асоціаціям з питань міжнародного усиновлення (ECAI).

Метою такого контролю є нагляд за адаптацією дитини у новій сім'ї та надання методичної, а у разі необхідності, практичної допомоги батькам. Основною формою роботи при цьому є відвідання сімей-усиновлювачів із залученням фахівців педагогів, психологів.

Контроль за умовами проживання та виховання усиновлених дітей в Ізраїлі здійснюється громадськими некомерційними організаціями (амутами), які отримали ліцензію на діяльність у сфері міжнародного усиновлення від Міністерства праці та добробуту і Міністерства юстиції Ізраїлю.

Згідно з Законом про усиновлення на некомерційну організацію покладено обов'язок періодично контролювати умови адаптації усиновлених дітей в сім'ях усиновлювачів. Такий контроль здійснюється сертифікованим соціальним

працівником некомерційної організації та передбачає зустрічі з сім'ями, перевірки умов проживання і виховання усиновлених дітей, темпи їх розвитку і акліматизації в родині, рівень медичного обслуговування. За результатами перевірок некомерційна організація зобов'язана надавати письмові звіти до компетентних органів по усиновленню іноземної держави. Зазначені звіти готуються двічі впродовж першого півроку після усиновлення (за вимогами ізраїльського законодавства), раз на рік впродовж перших трьох років після усиновлення, а потім один раз на три роки до досягнення дитиною повноліття (за вимогами законодавства України).

В Італії здійснення нагляду за усиновленими дітьми триває впродовж першого року після прибуття дитини в Італію (в разі визнання сторонами за доцільне, строк нагляду визначається двосторонньою угодою про усиновлення). Формами нагляду, який здійснюють асоціації та місцеві соціальні служби, є відвідування сімей та зустрічі з ними в осередках асоціацій і служб. Представники соціальних служб також практикують відвідання сімей (з попереднім повідомленням або без такого) для проведення розмов з кожним членом сім'ї. Місцевими соціальними службами та асоціаціями складаються звіти за результатами відвідання та спілкування з сім'ями.

Законодавством Королівства Нідерланди здійснення нагляду за сім'ями з усиновленими дітьми покладено на організації, які виступили посередниками при усиновленні. Вони зобов'язані контролювати сім'ю усиновлювачів впродовж року з моменту прибуття усиновленої дитини в Королівство Нідерландів. Контроль за умовами проживання дитини, за дотриманням прав неповнолітніх беруть на себе Комітети з захисту прав дітей, які існують в кожній провінції Королівства та секретарі Ради з захисту прав дитини та призначені ними службовці. Загальний нагляд здійснюється службовцями Міністерства юстиції, яким надані широкі повноваження щодо можливості ознайомлення зі звітами та будь-якою іншою документацією стосовно сім'ї з усиновленою дитиною. Окрім того, нагляд за проживанням на території

Нідерландів дітей, які не набули громадянства Нідерландів, здійснюється відповідними службами, в обов'язки яких входить контроль за іноземцями та охороною кордонів.

Згідно з законодавством Швейцарії контроль або нагляд за сім'єю, яка усиновила дитину-іноземця здійснюється кантональними службами молоді (які підпорядковані Федеральному департаменту народної освіти Швейцарії) та кантональними службами нагляду за іноземцями.

Як бачимо, законодавство більшості країн покладає функції нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей з інших країн, на відповідні соціальні служби, які діють виключно в рамках національного законодавства. При цьому законодавство ряду країн не передбачає правових підстав для можливої участі у цьому процесі посадових осіб консульських установ інших держав. Таким чином, невідповідність законодавства призводить до невиконання усиновлювачами даного в Україні зобов'язання поставити дитину на консульський облік, чим перешкоджають здійсненню контролю за умовами проживання та виховання дітей.

5. Проблемні питання правового регулювання контролю та нагляду при здійсненні міждержавного усиновлення

Держава, яка дозволяє усиновлення дітей за кордон, зобов'язана дбати про право дитини на сім'ю та благополуччя за межами країни. Для цього вона повинна мати детальну та достовірну інформацію про кожну дитину, яка була усиновлена іноземцями. Головним чином це стосується процедури усиновлення, нагляду та контролю за умовами виховання і проживання усиновленої дитини.

Питання контролю та нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей іноземними громадянами на сьогоднішній день залишається досить актуальним, оскільки не вироблена правова база, яка б визначила порядок здійснення нагляду та контролю консульськими установами за дотриманням

прав дітей, усиновлених іноземцями. Законодавством не визначений порядок здійснення такого контролю консульськими установами, не передбачена відповідальність усиновлювачів за відсутність постановки на облік у консульських установах, за неподання звіту про умови проживання та стан здоров'я усиновленої дитини тощо. А тому є нагальна потреба у вивченні цього питання з метою подальшого удосконалення діючого законодавства.

Крім того, при постановці на консульський облік усиновлювачі українських дітей часто надсилають до закордонних установ України неповний комплект документів, необхідних для постановки на консульський облік, усиновлених ними дітей – громадян України. Відсутність необхідних документів інколи унеможливорює своєчасну постановку дитини на консульський облік.

Також необхідно визначити, що звіти про умови проживання та виховання усиновлених дітей в більшості випадків носять суб'єктивну інформацію, оскільки дану інформацію до консульських установ подають безпосередньо усиновлювачі. Про те, як почувають себе діти, з таких звітів об'єктивно судити неможливо, тому що форма звіту про умови виховання та проживання дитини є довільною за змістом, проте в обов'язковому порядку передбачає відповіді на запитання щодо фізичного, психологічного стану дитини, умов виховання та розвитку, ставлення дитини до інших членів сім'ї, спорту, харчування, здоров'я тощо.

Як приклад, можна навести кількість поданих звітів іноземцями про стан здоров'я та умови проживання усиновлених дітей за кордоном за останні роки: Італія (2010 рік - 64%, 2011 рік - 96%, 2012 рік - 65%), Ірландія (2010 рік - 43%, 2011 рік - 33%, 2012 рік - 50%), Ізраїль (2010 рік - 55%, 2011 рік - 72%, 2012 рік - 17%), Франція (2010 рік - 58%, 2011 рік - 60%, 2012 рік - 58%). Найгірший

показник звітності у США (2010 рік - 28% звітів, 2011 рік - 32%, 2012 рік - 32%)⁶.

Нотаріально оформлене зобов'язання усиновлювачів-іноземців, яке вони приймають на себе відповідно до вимог ч. 3 ст. 252 Цивільного процесуального кодексу України, надавати представникам дипломатичної установи України за кордоном інформацію про всиновлену дитину та можливість спілкуватися з нею, утворює правові наслідки у відносинах між усиновлювачами та державою Україна лише за українським законодавством. При цьому, як свідчить кількість поданих звітів до консульських та дипломатичних установ України, що з моменту виїзду усиновлювачів за межі України вказані зобов'язання втрачають юридичну силу й часто ігноруються. А якщо й виконуються, то не через наявність будь-якої відповідальності (бо вона взагалі відсутня), а через особисту сумлінність усиновлювачів.

Разом з тим необхідно зауважити, що Гаазька конвенція не визначає порядку надання регулярних звітів про стан окремих дітей після всиновлення впродовж певного проміжку часу. Проте законодавство деяких держав вимагає, аби приймаючі держави надсилали такі звіти протягом кількох років. Багато країн вимагають від прийомних батьків та/або уповноважених організацій надавати звіти впродовж одного-двох років після всиновлення (Болівія, Кіпр, Латвія, Литва). Деякі країни вимагають надання звітів до досягнення дитиною повноліття (Ефіопія, Казахстан). Проте на практиці державам може бути складно забезпечити виконання цієї вимоги. Утім, майбутні прийомні батьки й уповноважені організації приймаючих держав повинні дотримуватися цих законодавчих вимог, особливо якщо вони є умовою передачі дитини батькам. У цьому сенсі надання звітів після всиновлення не можна вважати лише моральним зобов'язанням. Включення цієї вимоги до угод про співпрацю або

⁶ Статистичні данні Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=124309

практичних домовленостей між сторонами конвенції підкреслює її важливість для держав походження.

Ще однією перепорою в одержанні звітів є те, що в багатьох країнах право прийомних батьків на приватне життя є засадничим принципом правопорядку. Так, наприклад у США з 1974 р. діє Закон про захист конфіденційної інформації про особу (Privacy Act), відповідно до якого забороняється збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про особу без її попередньої згоди, зокрема забороняється розголошувати будь-яку інформацію про дитину або мати доступ до інформації про неї без письмового дозволу батьків чи законних опікунів дитини або рішення суду.

Окрім звітів, які не надаються своєчасно до контролюючих державних органів щодо захисту прав дитини, Україна також стикається з такими порушеннями, як різноманітна посередницька діяльність у процесі міждержавного усиновлення, передача відомостей про дітей довірених особі «заочно» через мережу Інтернет.

Це викликано тим, що, по перше іноземці зазвичай є майже необізнаними з вимогами чинного законодавства України щодо процедури усиновлення, його наслідків, а також всього спектру своїх прав та обов'язків. По друге іноземці, які бажають усиновити українську дитину, звертаються по допомогу до посередників, через тривалість процедури усиновлення. Цим чинником викликана необхідність максимально скоротити час перебування кандидата іноземця в Україні.

Як наслідок, звернення кандидатів в батьки за допомогою до посередників (випадкових посередників), призводить до порушення строків перебування дітей на обліку, не враховується вік усиновлюваних дітей, прискорюється процес оформлення документів.

У даному випадку необхідно розрізняти два типи усиновлення: 1) «приватне» («незалежне», «ініційоване батьками»); 2) усиновлення через агентство. Значення цих двох термінів відрізняється у кожній країні залежно

від ідей, закладених в діяльності даного агентства. Агентства можуть бути: державні, що мають дозвіл на діяльність від держави; приватні, що мають дозвіл на діяльність від держави; приватні або інші агентства – посередники, що діють без дозволу держави.

Звичайно, можуть допускатися й змішані типи усиновлення, якщо у процесі беруть участь уряди країни походження дитини й приймаючої країни. Прикладом цього може бути усиновлення, яке проводить державне агентство у приймаючій державі та агентство-посередник без державної ліцензії у країні походження дитини. Найчастіше «приватне» усиновлення має ознаки незаконної посередницької діяльності, оскільки цей спосіб усиновлення обирають люди, яких агентства усиновлення визначили як таких, що не підходять на роль прийомних батьків з різних причин, також часто вони вимагають попередньої оплати за неіснуючу дитину, а це є звичним видом шахрайства при «приватному» усиновленні. Агентства (національні та міжнародні), що беруть участь у процесі усиновлення, відіграють ключову роль у процесі перетворення усиновлення на захід, спрямований на захист дітей. Їх акредитація у країні розміщення та схвалення іншими державами, з якими вони співпрацюють, повинні здійснюватися на основі існуючих критеріїв. Слід також враховувати етичні критерії, оскільки агентство має право називатися акредитованим лише тоді, коли етичні принципи та практичні дії агентства відповідають міжнародним нормам. Важливо брати до уваги не лише характеристику агентства, а також партнерів, представників інших країн, з якими воно співпрацює. Фінансовий стан самого агентства та його партнерів або представників у інших країнах має ретельно перевірятися перед наданням чи поновленням акредитації. Кожна країна зобов'язана встановити критерії визначення прийнятої заробітної плати та гонорарів. Центральні органи влади обох країн повинні слідкувати за тим, щоб агентство зберігало свій статус виключно неприбуткової структури.

Незаконною посередницькою діяльністю необхідно також вважати вчинення особою певних дій від імені чи за дорученням і в інтересах особи, яка має намір усиновити (удочерити) дитину, стати опікуном (піклувальником) чи взяти дитину на виховання в сім'ю, ведення переговорів з батьками дитини чи іншими особами, від згоди яких чи від вчинення певних дій якими залежить прийняття бажаного рішення, наприклад спонукання осіб, які мають першочергове право на усиновлення, призначення опікунами(піклувальниками).

Тому сьогодні з метою проведення належного контролю за умовами проживання усиновлених дітей – громадян України за кордоном та захисту прав цих дітей у разі їх порушення нагальною та необхідною є співпраця українських консульських установ та дипломатичних представництв із відповідними державними органами іноземної держави і недержавними організаціями, які беруть участь в усиновленні. Проте налагодження механізму такої співпраці для України з огляду на законодавство іноземних держав в галузі міжнародного усиновлення є ускладненою процедурою.

Водночас серед інших правопорушень у сфері усиновлення можна виділити і такі, як неправильне оформлення анкет дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що підлягають усиновленню, при постановці їх на первинний облік відповідними службами у справах дітей, затримка постановки таких дітей на первинний облік, порушення терміну передачі анкет про них до регіонального банку даних про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незазначення в документах відомостей про братів, сестер та інших родичів дитини, подання майбутніми усиновителями наперед неправдивих документів про себе тощо.

Зазначені правопорушення, свідчать про неузгодженість дій та недбалість спеціалістів, на яких покладається обов'язок щодо ведення справ з усиновлення, і про неналежний контроль з боку органів, які зобов'язані швидко реагувати на зазначені правопорушення і застосовувати відповідні заходи до

винних осіб. Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 184-2 містить норму про адміністративну відповідальність посадових осіб, які порушили порядок або строки подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків, для централізованого обліку у вигляді штрафу, проте це лише одне із правопорушень, яке може бути вчинене у цій сфері. Встановлення лише двома статтями Кримінального кодексу України відповідальності за злочинні дії у сфері усиновлення та однією статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративної відповідальності лише за один вид правопорушень, є недостатнім.

6. Напрями удосконалення захисту прав дитини в сфері міждержавного усиновлення

Інтеграція до Європейського Союзу є одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики України. Україна поступово адаптує своє законодавство до стандартів ЄС, робить спроби здійснювати необхідні політичні й економічні реформи, вести відповідну соціальну та екологічну політику. Одним із ключових пріоритетів євроінтеграційного розвитку є транскордонне співробітництво. Участь у такій міжнародній діяльності потребує ефективної інформаційної підтримки, яка стає важливим ресурсом формування довіри громадськості до євроінтеграційного розвитку.

Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва має враховувати кілька основних чинників взаємодії. Зокрема, процес збирання та переробки інформації щодо й у процесі транскордонної взаємодії, яка потрібна для прийняття обґрунтованих рішень; створення баз даних для забезпечення такого співробітництва; формування автоматизованих систем управління транскордонним співробітництвом; забезпечення необхідного рівня поінформованості громадськості щодо нього як чинника широкої суспільної підтримки дій влади у сфері транскордонного співробітництва; позиціонування

єврорегіонів як активних учасників міжнародних відносин і створення їхнього позитивного іміджу на європейській арені.

Значний інтерес з метою вивчення досвіду й оцінки можливих перспектив для України має організаційне забезпечення у країнах-учасницях Європейського Союзу співробітництва в боротьбі зі злочинністю.

Оперативність обміну інформацією, досить надійна система захисту конфіденційності повідомлень, що забезпечуються в рамках Інтерполу, часто є ефективним інструментом у викритті транснаціональної злочинної діяльності – викрадення дітей, торгівля дітьми, незаконне переміщення за кордон та інші злочини які порушують права дитини.

Об'єктивну необхідність удосконалення міжнародної співпраці викликає як стан договірно-правової бази, так і практика виконання Україною, як і багатьма іншими державами, зобов'язань, що випливають з міжнародних договорів у сфері міждержавного усиновлення.

Вирішення цього питання можливо шляхом забезпечення потрібної координації заходів з двосторонньої та багатосторонньої технічної співпраці.

Створення міжнародної правової бази (банку даних) та формування єдиного реєстру усиновлених українських дітей іноземними громадянами можливо використовуючи систему 1-24/7 в яку необхідно інтегрувати базу усиновителів та усиновлених дітей. Головною функцією запровадження міжнародної правової бази (банку даних) стане: забезпечення безперешкодного доступу працівників українських консульств до дітей, контролю за умовами життя і виховання дітей, усиновлених іноземними громадянами. Запити і звіти дадуть можливість швидко й ефективно оновлювати дані, отримувати відповіді на питання, здійснювати пошук потрібних даних, аналізувати дані. Допоможе такий інформаційний ресурс і в розкритті випадків, коли усиновлені діти передаються в нові сім'ї без відома соціальних служб, в тому числі і через мережу Інтернет. Інформація вноситься в банк даних автоматично, тобто на постійній основі, відповідними підрозділами Генерального секретаріату

Інтерполу, які опрацьовують увесь масив інформації, що надходить від національних центральних бюро Інтерполу, а також матеріали з обміну інформацією між національними центральними бюро Інтерполу з відповідних питань в системі 1-24/7.

Власником кожної одиниці/об'єкту інформації, що міститься в банках даних Інтерполу, є певна країна-член Організації, тобто відповідне національне центральне бюро, що є ініціатором внесення інформації про об'єкт до цього банку даних, або здійснює обмін інформацією щодо відповідного об'єкту з іншими країнами (національними центральними бюро).

Згідно зі ст. 216 Сімейного кодексу України заборонена будь-яка посередницька, комерційна діяльність у галузі усиновлення. У той же час ст. 244 Цивільного кодексу України «Представництво за довіреністю» дає право одній стороні представляти інтереси другої перед третіми особами, не обмежуючи сферу діяльності. Відсутність в законодавстві визначення поняття «посередницька діяльність» унеможлиблює кваліфікувати дії тих чи інших осіб як посередницькі. Це не узгоджується зі ст. 32 Гаазької конвенції, де йдеться про розмір винагороди за процес усиновлення.

Питання надання посередницьких, комерційних послуг при усиновленні врегульоване в Україні особливим чином: заборонене, проте існують.

Для ліквідації колізій між ст. 216 Сімейного кодексу України та ст. 32 Гаазької конвенції необхідно провести розмежування діяльності комерційної, посередницької щодо усиновлення та професійну діяльність, пов'язану із наданням різноманітних послуг (перекладацьких, юридичних, забезпечення представництва інтересів усиновлювачів перед державними органами), про що йдеться у ст. 32 Конвенції.

Так Гаазька конвенція зможе забезпечити легалізацію доходів фірм посередників, що діють на території України все частіше нелегально.

Отже, вкрай необхідним є внесення змін у норму ст. 216 Сімейного кодексу України, де по – перше, конкретизувати, що саме є посередницькою

та комерційною діяльністю щодо усиновлення дітей, і, по - друге, вказати, що особам, які беруть участь в процесі усиновлення, можуть встановлюватися або виплачуватися розумні професійні гонорари, компенсуватися витрати, які вони понесли під час процесу усиновлення (у випадку, коли особа одноразово підшукувала дитину для усиновлення своїм родичам, знайомим без мети отримання прибутку).

Ухвалення та внесення вище запропонованих змін дасть змогу створити універсальне законодавство про усиновлення, що відповідатиме інтересам дитини.

Становище у правовій сфері охорони дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні потребує вдосконалення не лише в аспекті дотримання міжнародних нормативно-правових актів, а й у напрямі загального поліпшення становища дітей, захисту їхніх інтересів, охорони здоров'я, розвитку. Гострою проблемою залишається недостатнє інформування суспільства, батьків, вихователів, працівників соціальних служб, самих дітей про вже прийняті і діючі нормативні акти в сфері захисту прав дітей, зокрема, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Необхідна прозорість роботи всіх органів, які займаються проблемами усиновлення, опіки та піклування.

Подальший розвиток і вдосконалення інституту усиновлення у сімейному праві України, через приведення українського законодавства з питань захисту прав дітей, які з тих чи інших причин втратили сім'ю, у відповідність з Конвенцією ООН про права дитини та функціонуванням української держави, займає далеко не другорядне місце серед заходів щодо захисту прав дитини. Це дозволяє говорити про актуальність вдосконалення системи усиновлення на сучасному етапі становлення і розвитку сімейного законодавства в Україні, як дієвого механізму захисту інтересів та прав дітей.

Слід переглянути законодавчі акти щодо санкцій до батьків, які нехтують турботою про дитину. В органах, що займаються питаннями

усиновлення повинні працювати компетентні працівники, соціальні педагоги, психологи, які пройшли відповідну підготовку для такого виду діяльності. Крім того, необхідно докорінно змінити систему ведення державної статистики стосовно дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки вона побудована за відомчим принципом і не надає необхідної інформації про форми утримання дітей-сиріт і дітей.

Проблемою у більшості країн, із яких усиновляють дітей, і це разом із нездатністю прозоро організовувати процес усиновлення, перетворює цей процес на проблематичну справу та незаконний прибутковий бізнес.

Для того, щоб міждержавне усиновлення вивести зі сфери діяльності тіньових структур, **необхідно, з урахуванням світового досвіду, запровадити і систему реєстрації та надання дозволу на діяльність організацій, які належним чином акредитовані в країнах-реципієнтах та державних органах України.**

Ці організації повинні проходити щорічну перевірку компетентних органів своєї країни, мати штат кваліфікованих працівників, брати на себе зобов'язання щодо контролю за постановкою дитини на консульський облік, умовами життя та виховання усиновлених дітей і подавати відповідні звіти, а також мати досвід усиновлення дітей із особливими потребами.

Діяльність таких організацій на території України, повинна бути підконтрольною державі, це дасть можливість встановлення обмежень у кількості агентств на території України, та забезпечить повноцінний контроль з боку відповідних державних органів. Державні органи матимуть можливість регулювати розмір оплати встановлений агентством за послуги по міждержавному усиновленню, з метою попередження отримання незаконної фінансової чи іншої вигоди.

З метою забезпечення більшої ефективного нагляду за долею усиновлених іноземцями дітей необхідно створити в «державі походження», і в «приймаючій державі» спеціальні органи, які, отримавши інформацію про всіх

дітей, що потребують родини, та, відповідно, всіх осіб, котрі бажають усиновити, підбирають усиновлювачів для кожного з таких дітей. Що виключить можливість спричинення стресу дитині у випадку, якщо за критеріями привабливості та зовнішньої подібності до батьків усиновлювачі оберуть іншу дитину, що також унеможливило б сприйняття дитини як живого товару.

Потрібно здійснювати профілактичні заходи щодо упередження соціального сирітства – як у кризових сім'ях, так і благополучних, серед молоді. Найбільш часто пропонованим інструментом профілактики сирітства є соціальна реклама.

Отже, для реалізації права цих дітей бути усиновленими, необхідно вдосконалити роботу щодо інформування громадян про усиновлення дітей старшого віку, ефективніше залучати до цієї справи засоби масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384
4. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_327
5. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_188
6. Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU93382.html
7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
8. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973_002
9. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_135
10. Модельний закон про додаткові гарантії соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки від 8 грудня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.3864.1>
11. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 червня 1999 р. № 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_166
12. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_b09

13. Конвенція про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_659

14. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та знущань сексуального характеру від 25 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927

15. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27 листопада 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a17

16. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

17. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р., № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 4. – Ст. 20.

18. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р., № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

19. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р., № 3759 –XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

20. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. – № 20/95-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1995. – Ст. 35.

21. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. – № 270/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 39. – Ст. 181.

22. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р., № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

23. Про попередження насильства у сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р., № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

24. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р., № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

25. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р., №2342-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 147.

26. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 2 червня 2005 р., № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.

27. Про затвердження Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року:

Закон України від 5 березня 2009 р., № 1065-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T091065.html

28. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.

29. Кодекс законів України про працю: Закон України від 10 грудня 1971 р., № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

30. Житловий кодекс України: Закон України від 30 червня 1983 р., № 5464-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>

31. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р., № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1112.

32. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р., 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26 – Ст. 131.

33. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р., № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22, Ст. 135.

34. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р., № 435-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

35. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

36. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей: Указ Президента України від 11 липня 2005 р., № 1086 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005>

37. Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей: Указ Президента України від 04 травня 2007 р., № 376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/376/2007>

38. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р., № 401. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-2014-%D0%BF>

39. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 р., № 597 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>

40. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини указ Президента України від 11 серпня 2011 р., № 811 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>

41. Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1999 р., № 1768 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1768-99-%D0%BF>

42. Про затвердження Порядку повернення дітей-іноземців до місць їх постійного проживання: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2002 р., № 1432 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1432-2002-п>

43. Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р., № 569 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1432-2002-п>

44. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р., № 616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-п>

45. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р., № 350 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/350-2012-п>

46. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р., № 783 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-п>

47. Про затвердження Концепції запобігання та викоренення найгірших форм праці дітей: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 р., № 364-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/364-2003-р>

48. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: Наказ МВС, СБУ, ДМС, Генпрокуратури, Держприкордону, ДПА від 09 січня 1997 р., № 3/1/2/5/2/2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/postanova-main/akt9pirg4h/index.htm>

49. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення: Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства

охорони здоров'я України від 16 січня 2004 р., № 5/34/24/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04>

50. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах: Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, МВС та Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 14 червня 2006 р., № 1983/388/452/ 221/556/596/106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0824-06>

51. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07 вересня 2009 р., № 3131/386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/zakony-osnovni/akt5dndm9m.htm>

52. Дружиніні В. В., Скоробрух К.І. Реалії життя та мотиви усиновлення іноземними громадянами українських дітей / В.В. Дружиніні, К.І. Скоробрух // Вісник національного Хмельницького університету. – 2012. – № 1. – С. 192-198.

53. Соціальна профілактика торгівлі людьми: Навчально-методичний посібник / За ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. – К.: ТОВ «Агентство «Україна». – 2007. – 352 с.

54. Протидія торгівлі людьми в Україні: зб. нормат.-прав. актів / [упоряд.: М. І. Андрієнко, В. І. Василичук]. – К. : Тютюкін, 2009. – 992 с.

55. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми / За ред. Гаврилюк В.І., Дубина В.І., Данилюк М.П.. – К.: Цифра, 2007. –173 с.